

ՀՏԴ 479.243

Տնտեսագիտություն

Հակոբ ՂԱՀՐԱՄԱՆՅԱՆ
տ.գ.թ., դոցենտ, ԱՀ հանրային ծառայությունները և տնտեսական
մրցակցությունը կարգավորող պետական հանձնաժողովի նախագահ

**ՄՐԾԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ,
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ԱՐԾԱԽԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Հողվածում ներկայացված են մրցակցության վերաբերյալ խնդիրները, մրցակցության միջավայրի ձևավորման անհրաժեշտությունը, մենաշնորհների հնարավոր տեսակները և դրանց թույլատրելի չափերը, ինչպես նաև դրանց լուծման ուղիները ազգային և միջազգային հարթություններում:

Մրցակցության պայմաններում ակնառու է դրսևորվում դրա ներգործությունը գների նվազեցման վրա, և, ընդհակառակը, մրցակցության թուլացումը, մանավանդ մենաշնորհային և գերիշխող դիրքի առկայությունը, հող են ստեղծում գների արհեստական, պարտադիր բարձրացման համար:

Մրցակցությունը տնտեսական գործունեության շարժիչ ուժն է, և նրա միջոցով է երաշխավորվում ազատ տնտեսական գործունեության իրականացումը:

Այսօր համաշխարհային տնտեսության մեջ գոյություն չունի մի այնպիսի նշանակալի գործընթաց, որը կընթանա առանց մրցակցության: Այդ գործընթացներում մրցակցությունն իրականացվում է մրցակցության ազգային պետական և մրցակցության միջազգային ինտեգրացիոն կարգավորման մակարդակներում:

Մրցակցության շնորհիվ են աշխարհում ձևավորվել գերհզոր անդրազգային տնտեսություններ, որոնք այսօր վերածվել են հզոր ուժի, որը կանխորոշում է ժամանակակից ու ապագա տնտեսության կառուցվածքը և հաճախ էլ ուղղորդում համաշխարհային և տարբեր երկրների քաղաքական գործընթացները:

Այնուամենայնիվ, գոյություն ունեն մրցակցության գլոբալ խնդիրներ, ինչպես ազգային, այնպես էլ միջազգային մակարդակներում և դրանց լուծումը կհանգեցնի արդյունավետության և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը:

Բանալի բառեր. տնտեսական մրցակցություն, կատարյալ մրցակցություն, անբարեխիղճ մրցակցություն, հակամրցակցային համաձայնություն, համակենտրոնացում, պետական օժանդակություն, գերիշխող և մենաշնորհ դիրքի չարաշահում, մրցակցային իրավունք, գլոբալ մրցակցություն:

А. Каграманян**КОНКУРЕНТНАЯ СИТУАЦИЯ, ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РАЗРЕШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРЦАХ**

В статье представлены проблемы конкуренции, необходимость формирования конкурентной среды, возможные виды монополии, их допустимые размеры и способы разрешения на национальном и международном уровне.

В условиях конкуренции особенно проявляется его воздействие на уменьшение цен и наоборот ослабление конкуренции, в особенности наличие монопольных и доминантных позиций способствует искусственного, обязательного роста цен.

Конкуренция движущая сила экономики и она гарантирует реализацию свободной экономической деятельности.

На сегодняшний день в мировой экономике не существует такого процесса, которая происходила бы без конкуренции. В этих процессах конкуренция осуществляется на национальном государственном и международном интеграционном уровне регулирования конкуренции.

Благодаря конкуренции в мире сформировались сверхмощные транснациональные компании, которые превратились в мощную силу, определяющую современную и будущую структуру экономики, а иногда направляют мировые политические процессы разных стран.

Тем не менее, существуют глобальные проблемы конкуренции на национальном и международном уровне, решение которых приведет к повышению эффективности уровня благосостояния населения.

Ключевые слова: экономическая конкуренция, совершенная конкуренция, недобросовестная конкуренция, антиконкурентное соглашение, концентрация, государственное содействие, злоупотребление доминантным и монопольным положением, конкурентное право, глобальная конкуренция.

H.Ghahramanyan**COMPETITIVE SITUATION, MAIN PROBLEMS AND WAYS OF THEIR RESOLUTION IN ARTSAKH REPUBLIC**

The article deals with the problems of competition, the necessity creation of competitive environment, possible types of monopoly, their allowed sizes, as well as ways of solving these problems at the national and international levels.

In condition of competition it influences on price decline which is obvious and on contrary of the weakness of competition, especially the existence monopoly and dominant position create a ground for artificial, obligatory raise of prices.

Competition is the driving force of the economy and it guarantees the implementation of free economic activity.

Nowadays there is no any significant process in the world economy that will proceed without competition.

In these processes competition implemented in national state and international integrational regulation levels of competition.

Due to competition super-powerful supranational economies are formed that predetermining the present and future structure of the economy and very often lead global and political processes of different states.

However there are global problems of competition both on national and international levels and their resolution will lead to an increase in the efficiency and well-being of the population.

Key words: economic competition, perfect competition, unfair competition, anticompetitive agreement, concentration, state promotion, abuse of dominant and monopoly position, competition law, global competition.

Մրցակցության սահմանափակումը, մենաշնորհների հնարավոր տեսակները և դրանց թույլատրելի չափերը կարող են սահմանվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով (**ԱՀ Սահմանադրություն, հոդված 59**):

Մրցակցության առանձնահատկությունն այն է, որ շահույթի ստացումը հավանական է, բայց երաշխավորված չէ, իսկ վնասը՝ հնարավոր է, բայց ոչ անխուսափելի (**անանուն հեղինակ**):

Համաշխարհային տնտեսության զարգացման արդի փուլում և շուկայական տնտեսավարման պայմաններում, ինչպես ազգային տնտեսությունների մակարդակներում, այնպես էլ համաշխարհային առևտրատնտեսական հարաբերությունների շրջանակում սահմանափակ ռեսուրսների բաշխման և դրանց արդյունավետ օգտագործման հարցում էական առաջնահերթություն է ստանում մրցակցային միջավայրի ձևավորումը, և կարևորվում են միջազգային գործարարության, մրցակցության պաշտպանության և միջազգային գների կարգավորման ժամանակակից մեթոդները և ձևերը: Համաշխարհային առևտրատնտեսական հարաբերությունների շարունակական ընդլայնումը նշանակում է ավելի շատ խելամիտ մրցակցություն, որը մշտական նորաստեղծությունը և նորարարությունը դարձնում է վճռորոշ՝ հաջողության հասնելու համար: Առավել ևս, որ մրցակցության մեջ այսօր վճռորոշ են ոչ թե հումքի պաշարները, այլ գիտելիքների անսահմանափակ ռեսուրսներն ու շուկայի ազդակներին արագ արձագանքելու ունակությունը: Երբ կա մրցակցություն, տնտեսությունը կարող է շահել, քանի որ դրա հետևանքով գները նվազում են, և հաղթում է ավելի բարձր որակով ապրանք կամ ծառայություն մատուցող ընկերությունը, և, որ ամենակարևորն է, շահում է սպառողը: Լինելով շուկայական տնտեսության առանցքային տարր՝ մրցակցությունն էական դեր է խաղում գնագոյացման մեխանիզմում: Որքան մրցակցությունը սաստիկ է, այնքան ակնառու է դրսևորվում դրա ներգործությունը գների իջեցման վրա: Եվ ընդհակառակը, մրցակցության թուլացումը, մանավանդ մենաշնորհային և գերիշխող դիրքի առկայությունը հող են ստեղծում գների արհեստական, պարտադիր բարձրացման համար:

Արցախի Հանրապետությունում մրցակցությունը տեսանելի է գյուղատնտեսական և գինեգործական արտադրանքի ապրանքային շուկաներում, որտեղ բազմաթիվ մասնակիցների առկայությունը հնարավորություն չի տալիս

գնային համաձայնություններ կնքել և մեծացնել կենտրոնացվածության աստիճանը:

Մրցակցությունը գների իջեցման, եկամուտների առավել համաչափ բաշխման, մենաշնորհների և գերիշխող դիրքի արգելակման, անբարեխիղճ մրցակցության դեպքերի բացահայտման գործառնություններից բացի, համարվում է տնտեսական գործունեության շարժիչ ուժը, որովհետև մրցակցության միջոցով է երաշխավորվում ազատ տնտեսական գործունեության իրականացումը: Մրցակցությունը տնտեսական ռեսուրսների բաշխման գործառնության միջոցով խրախուսում է արտադրական գործունեության ռացիոնալ օգտագործումը և դրանով կատարում սպառողների ցանկությունները: Մրցակցության դերի կարևորությունը ապացուցել է նաև վերջին տարիների ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը, որը ստիպել է պետություններին և Եվրամիությանը տնտեսական մրցակցության պաշտպանությանն ուղղված քաղաքականությունը դնել ավելի բարձր իրավական հիմքերի վրա:

Ըստ շոտլանդա-ամերիկյան բանկի ղեկավար Ջեյն Ֆրեյզերի և համաշխարհային առաջատար ֆինանսական կազմակերպության ֆինանսիստ, անգլիացի Ջերեմի Օպենհեյմի՝ մենք գտնվում ենք համաշխարհային տնտեսության գլխավոր՝ երկարատև վերափոխման եզրին՝ մի շարք ազգային տնտեսությունների տեղական արդյունաբերության ճյուղերից մինչև միջազգային խաղացողների կողմից վիճարկվող ինտեգրված խոշոր շուկաները: Մրցակցության դերը վճռորոշ է տեղի ունեցող վերափոխումներում և գործարար միջավայրի բարելավման գործընթացներում: Հանդիսանում է մասշտաբային գիտական ու տնտեսական հետազոտությունների օբյեկտ, երկարատև երկխոսությունների, պաշտոնական քննարկումների թեմա գործադիր և օրենսդիր մարմիններում, ինչպես դա տեղի է ունեցել, օրինակ, ԱՄՆ-ում 80-ական թվականներին, որտեղ արդյունքում 1988 թվականին ընդունվել է մրցունակության և առևտրի մասին հատուկ Համալիր օրենք, չնայած որ, 1890-1914 թվականներին ԱՄՆ-ն արդեն ուներ Շերմանի և Կլեյտոնի «հակատրեստային» և «հակամրցակցային» օրենքները: Նմանատիպ օրենքներ են ընդունվել նաև աշխարհի տարբեր երկրներում (մոտ հարյուր երկրում), որը միաժամանակյա չի եղել և կրում է շարունակական բնույթ: Իսկ Եվրոպայում՝ Գերմանիայի տարածքում, որտեղ վերահսկում էին բրիտանական և ամերիկյան իշխանությունները, 1947 թվականին է ուժի մեջ մտել թիվ 56 օրենքը, որը փաստորեն ուղղված էր համակենտրոնացումների դեմ՝ արգելելով կարտելների ստեղծումը: Հետագա փոփոխություններով (1950թ., 1951թ., 1952թ.), այնուհետև 1957 թվականին եվրոպական տնտեսական միության ստեղծման պայմանագրով է կարգավորվել ԵՄ-ի հակամենաշնորհային իրավունքը: Հակամենաշնորհային քաղաքականության և հակամենաշնորհային իրավունքի առկայությունը Եվրամիության մակարդակում չի խոչընդոտել, որպեսզի Եվրամիության անդամ պետությունները ունենան տնտեսական մրցակցությունը կարգավորող ազգային հակամենաշնորհային օրենքներ: Ավելին, եթե ուսումնասիրենք Եվրամիության և պետությունների ազգային հակամենաշնորհային իրավունքների միջև կապի պատմությունը, ապա տեսանելի կլինի, որ շատ դեպքերում հենց Եվրամիության հակամենաշնորհային իրավունքի առկայությունն է ստիպել, ԵՄ-ին անդամագրվող երկրները ունենան ազգային հակամենաշնորհային օրենսդրություն: Ավելին, վերջին տասնամյակներում «մոդայիկ» են դարձել մրցակցության մասին ազգային օրենքների ընդունումը:

Օրինակ, Իտալիայում համապատասխան օրենք ընդունվել է 1990 թվականին, որի համար հիմք է ընդունվել Եվրամիության հակամենաշնորհային իրավունքի դրույթները: Արցախի Հանրապետությունը, բարեփոխումներին զուգահեռ, 2006 թվականի մայիսի 12-ին նույնպես ընդունել է «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ԱՀ օրենքը, որը հիմնված է ԱՀ Սահմանադրության վրա, իսկ օրենսդրությունը բաղկացած է ԱՀ քաղաքացիական օրենսգրքից և այլ իրավական ակտերից: Այնուամենայնիվ, շատ երկրներ առ այսօր չունեն մրցակցային միջավայրը և հակամենաշնորհային գործընթացները կարգավորող իրավական ակտեր կամ օրենքներ (Աֆղանստան, Բոլիվիա, Արաբական Միացյալ Էմիրություններ, Քաթար, Հոնկոնգ, Պարագվայ և այլն):¹

Մրցակցային հարցերի և գների կարգավորման համար շատ երկրներում ստեղծվել են, բնագավառը կարգավորող հանձնաժողովներ, խորհուրդներ և այլ ազգային մարմիններ, կառույցներ:

Մրցակցությունը և մրցակցային միջավայրը կարգավորող օրենքները տարբեր երկրներում տարբեր են և դա կախված է տվյալ երկրի տնտեսական պայմաններից ու մրցակցության նկատմամբ պետական մարմինների վերաբերմունքից:

Գործող կոնվենցիայի համաձայն, եթե անհամաձայնություններ են առաջանում ԵՄ և ազգային օրենսդրությունների միջև, առավելությունը տրվում է այն օրենսդրությանը, որտեղ ավելի խիստ դրույթ է նախատեսված: Սակայն հակասությունների դեպքում դատարանները հաճախակի են գերակա համարում Եվրամիության օրենսդրությունը՝ առանց հաշվի առնելու, թե որ օրենսդրությունն է պարունակում խիստ դրույթներ:

ԵՄ-ում մրցակցային իրավունքի նորմերով են որոշվում շուկայում մրցապայքարի շրջանակները, կարգերը և կանոնները: Ըստ աշխարհագրական տարածքի՝ մրցակցությունը տարբեր շուկաներում ընթանում է տարբեր ձևերով: Գոյություն ունեցող տեղական, տարածքային և ազգային շուկաներին զուգահեռ՝ աշխարհում ավելանում են այնպիսի գոբալ (անդրազգային) շուկաներ, որոնք դուրս են գալիս երկրի սահմաններից: Կարծես տրամաբանական հարց է ծագում. ի՞նչ չափով է մրցակցային իրավունքը ի վիճակի հետևել տնտեսական գործընթացների և շուկաների գլոբալացմանը: Արդյո՞ք կարելի է ասել, որ տեղի է ունենում նաև մրցակցության գլոբալացված կարգավորում:

Այսօր համաշխարհային տնտեսության մեջ գոյություն չունի մի այնպիսի նշանակալի գործընթաց, որը կընթանա առանց մրցակցության: Այդ գործընթացներում մրցակցությունը իրականացվում է տարբեր մակարդակներում:

Առաջին մակարդակը (մրցակցության պետական կարգավորում) պետությունների ազգային սահմաններում հակամենաշնորհային կարգավորումն է: Մրցակցության կարգավորումը ազգային մակարդակներում գոյություն ունի այն երկրներում, որոնք ԵՄ և տնտեսական համագործակցության ու զարգացման կազմակերպության անդամ են, ինչպես նաև այն երկրներում, որոնք ցանկանում են միանալ Եվրամիությանը:

Հաջորդ մակարդակը (մրցակցության ինտեգրացիոն կարգավորում) մի քանի երկրները ընդգրկող տնտեսությունների մրցակցության կարգավորումն է և

¹ Конкурентное право, Материал из Википедии — свободной энциклопедии

կախված է, թե ինչ տարբեր խորությամբ են այդ երկրները տնտեսապես ինտեգրված:

Գոյություն ունեցող ազատ առևտրի մասին յուրաքանչյուր համաձայնագիր պարունակում է մրցակցության մասին դրույթներ. ազատ առևտրի մասին հյուսիսամերիկյան համաձայնագիրը (NAFT)¹, ազատ առևտրի մասին կենտրոնական եվրոպական համաձայնագիրը (CEFTA)²: Համաձայն առկա տեղեկատվության միակ իսկական, էֆեկտիվ գործող ակտը մրցակցության կարգավորման ոլորտում համարվում է ԵՄ հակամենաշնորհային և եվրոպական տնտեսական գոտու (ԵՏԳ) հակամենաշնորհային իրավունքը: ԵՄ-ի հակամենաշնորհային իրավունքը չի համարվում ընդունված պետական ակտ, այլ ինտեգրացիոն գործընթացների արդյունք է և տանում է շուկայի ունիֆիկացմանը: Դրանով է մեկնաբանվում, թե ինչու Հռոմի պայմանագիրը³ արգելում՝ ազգային կարգավորող օրենսդրություններով թույլատրված մրցակցությունը սահմանափակող առանձին համաձայնություններ:

Այսօր միջազգային մրցակցության գլոբալ խնդիրներից է.

-տնտեսապես ինտեգրված անդրազգային շուկաների համար նոր մակարդակին համապատասխանող մրցակցության կարգավորման իրավական նորմի բացակայությունը և գործող իրավական նորմերի ու դատարանների կողմից ընդունվող որոշումների հակասությունները:

Այսպես, միննույն գործարքի շուրջ տարբեր երկրների կողմից կարող են ընդունվել իրար հակասող որոշումներ (ինչն էլ տեղի է ունեցել 2009 թվականին ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի միջև՝ ստեղծելով լուրջ դիվանագիտական տարաձայնություններ):

- Շուկայի մասնակիցների (տնտեսավարող սուբյեկտների) վարքագծին վերաբերող նորմերի բացակայությունը:

Շուկայում դժվար լուծելի խնդիր կարող է հանդիսանալ բազմաթիվ միջազգային «համազարկը», օրինակ, գերիշխող դիրքի չարաշահմամբ: Դրա վառ օրինակն է AMD-ի հայտը INTEL-ի դեմ. AMD ընկերությունը մի քանի երկրներում INTEL-ի դեմ հակամենաշնորհային հայց է ներկայացրել, մրցակցին մեղադրելով գերիշխող դիրքի չարաշահման մեջ և պնդելով, որ INTEL-ը շանտաժի և կաշառակերության միջոցով ստիպել է անձնական համակարգիչների խոշոր արտադրողներին իրենց համակարգիչներում չօգտագործել մրցակիցների պրոցեսորները:

Վերջին ժամանակահատվածում ապրանքային շուկաները և արտադրանքը դարձել են ավելի մրցունակ, մանավանդ, որ չի մնացել որևէ ազգային տնտեսություն, որը գերծ լինի գլոբալ զարգացումների ազդեցությունից, որն էլ իր հերթին հանգեցրել է գլոբալ մրցակցության ուժեղացմանը համաշխարհային մասշտաբով և էական ազդեցություն է թողել գրեթե բոլոր երկրների տնտեսությունների զարգացման վրա:

Գլոբալ մրցակցությունը ներխուժել է գրեթե բոլոր ազգային տնտեսությունները՝ ստիպելով վերափոխվել, զարգանալ ու կատարելագործվել՝ ստեղծված հնարավորություններից օգտվելու և մշտապես սրվող մրցակցության մարտահրավերներին պատասխանելու համար:

¹ Тихамер Тотем, *Антимонопольное право Европейского Союза*, 2014, էջ 48

² Տե՛ս նույն տեղը

³ Տե՛ս նույն տեղը

Տնտեսական մրցակցությունը ապրանքների իրացման կամ ձեռքբերման առավել նպաստավոր պայմանների ապահովմանն ուղղված տնտեսական գործունեություն է, որի արդյունքում օբյեկտիվորեն սահմանափակվում են տվյալ ապրանքային շուկայում ապրանքների շրջանառության ընդհանուր պայմանների վրա մրցակիցներից յուրաքանչյուրի միակողմանի ազդելու հնարավորությունները ու հանդիսանում է շուկայական տնտեսական քաղաքականություն վարող ցանկացած պետության կարևոր բաղադրիչներից և մենաշնորհային ու գերիշխող դիրքի ստեղծման, համակենտրոնացման, անբարեխիղճ մրցակցության դրսևորումների կանխման և կենտրոնացվածության աստիճանի մեծացման դեմ պայքարի կարևոր միջոց:

Արցախի Հանրապետությունում մրցակցային շուկաներում առկա են մենաշնորհային և գերիշխող դիրք ունեցող չորս բնական մենաշնորհներ՝ գազի, էլեկտրաէներգիայի, ջրի, հեռահաղորդակցության ծառայությունների մատուցման ապրանքային շուկաներում, ինչի պատճառով էլ այդ ոլորտները դուրս են մնացել մրցապայքարից և այդ ապրանքային շուկաներում բացակայում է մրցակցությունը:

Մենաշնորհային և գերիշխող դիրք ունեցող ապրանքային շուկաները Արցախի Հանրապետությունում գտնվում են լիազոր մարմնի և ԱՀ հանրային ծառայությունները և տնտեսական մրցակցությունը կարգավորող պետական հանձնաժողովի ուշադրության կենտրոնում, և որոշ սակագներ կարգավորվում են՝ «Հանրային ծառայությունները և տնտեսական մրցակցությունը կարգավորող մարմնի մասին», Արցախի Հանրապետության ջրային օրենսգրքով, «Էներգետիկայի մասին», «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին», «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին», «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին», «Փոստային կապի մասին», «Տեխնիկական արատորոշման միջոցներով տրանսպորտային միջոցների պարտադիր տեխնիկական զննության անցկացման ծառայությունների մատուցման սակագների սահմանման և վերանայման մասին», «Հանրային ծառայությունների կարգավորման պարտադիր վճարների մասին» ԱՀ օրենքների պահանջների համաձայն:

«Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ԱՀ օրենքի նպատակն է պաշտպանել և խրախուսել ազատ տնտեսական մրցակցությունը, ապահովել բարեխիղճ մրցակցության համար անհրաժեշտ միջավայր, նպաստել ձեռնարկատիրության զարգացմանը և սպառողների շահերի պաշտպանությանը:

«Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» նշված օրենքը կարգավորում է տնտեսավարող սուբյեկտների, պետական մարմինների, ինչպես նաև դրանց պաշտոնատար անձանց այն գործողությունները, որոնք կարող են հանգեցնել տնտեսական մրցակցության սահմանափակմանը, կանխմանը, արգելմանը կամ անբարեխիղճ մրցակցությանը:

Օրենքի առանձնահատկությունն այն է, որ ներառում է.

- հակամրցակցային համաձայնությունների, մենաշնորհ կամ գերիշխող դիրքի համակենտրոնացման, անբարեխիղճ մրցակցության, պետական օժանդակության և իրավական ակտերի ու ստորագրված պայմանագրերի փորձաքննության, պետական մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց հակամրցակցային գործողությունների, տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական մարմնի, օրենքը խախտելու համար պատասխանատվությանը վերաբերող

հասկացությունները, դրանց կիրառման շրջանակները, կարգավորման ձևերը և տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական մարմնի (Արցախի Հանրապետության հանրային ծառայությունները և տնտեսական մրցակցությունը կարգավորող պետական հանձնաժողով) պատասխանատվությունն ու լիազորությունները:

- Արցախի Հանրապետության կառավարության կողմից սահմանված առաջին անհրաժեշտության (ռազմավարական) պարենային և ոչ պարենային ապրանքային շուկաներում իրացման կամ ձեռքբերման չհիմնավորված գների կարգավորման վերաբերյալ որոշումներ ընդունելու իրավասությունը:

- Ի տարբերություն մյուս երկրների՝ Արցախի Հանրապետությունում գերիշխող դիրքը բացահայտելու համար օրենսդրորեն կիրառվում են այլ չափանիշներ և չափորոշիչներ:

Օրինակ՝ ՀՀ-ում տնտեսավարող սուբյեկտը ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե՝

- տվյալ ապրանքային շուկայում ունի շուկայական իշխանություն, մասնավորապես, որպես իրացնող կամ ձեռք բերող չի հանդիպում էական մրցակցության և (կամ) իր ֆինանսական կարողությունից կամ այլ հատկանիշներից ելնելով՝ հնարավորություն ունի որոշիչ ազդեցություն ունենալու տվյալ ապրանքային շուկայում ապրանքների շրջանառության ընդհանուր պայմանների վրա և (կամ) դուրս մղելու այլ տնտեսավարող սուբյեկտին տվյալ ապրանքային շուկայից և (կամ) խոչընդոտելու տվյալ ապրանքային շուկա մուտք գործելուն, կամ

- որպես իրացնող կամ ձեռք բերող իրացման կամ ձեռքբերման ծավալներով գրավում է տվյալ շուկայի առնվազն մեկ երրորդը, կամ

- ապրանքային շուկայում իրացման կամ ձեռքբերման առավել մեծ ծավալներ ունեցող երկու տնտեսավարող սուբյեկտներից յուրաքանչյուրը տվյալ ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե նրանք, որպես իրացնող կամ ձեռք բերող, իրացման կամ ձեռքբերման ծավալներով միասին գրավում են տվյալ շուկայի առնվազն մեկ երկրորդը, կամ

- ապրանքային շուկայում իրացման կամ ձեռքբերման առավել մեծ ծավալներ ունեցող երեք տնտեսավարող սուբյեկտներից յուրաքանչյուրը տվյալ ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե նրանք, որպես իրացնող կամ ձեռք բերող, իրացման կամ ձեռքբերման ծավալներով միասին գրավում են տվյալ շուկայի առնվազն երկու երրորդը, ապա Արցախի Հանրապետությունում տնտեսավարող սուբյեկտն ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե՝

- տվյալ ապրանքային շուկայում ունի շուկայական իշխանություն, մասնավորապես, որպես իրացնող կամ ձեռք բերող չի հանդիպում էական մրցակցության և (կամ) իր ֆինանսական կարողությունից կամ այլ հատկանիշներից ելնելով՝ հնարավորություն ունի որոշիչ ազդեցություն ունենալու տվյալ ապրանքային շուկայում ապրանքների շրջանառության ընդհանուր պայմանների վրա և (կամ) դուրս մղելու այլ տնտեսավարող սուբյեկտին տվյալ ապրանքային շուկայից և (կամ) խոչընդոտելու տվյալ ապրանքային շուկա մուտք գործելուն, կամ

- որպես իրացնող կամ ձեռք բերող իրացման կամ ձեռքբերման ծավալներով գրավում է տվյալ շուկայի առնվազն մեկ չորրորդը, կամ

- ապրանքային շուկայում իրացման կամ ձեռքբերման առավել մեծ ծավալներ ունեցող ոչ ավելի, քան երեք տնտեսավարող սուբյեկտներից յուրաքանչյուրը տվյալ ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե նրանք, որպես իրացնող կամ ձեռք բերող, իրացման կամ ձեռքբերման ծավալներով միասին գրավում են տվյալ շուկայի առնվազն մեկ երկրորդը, կամ

- ապրանքային շուկայում իրացման կամ ձեռքբերման առավել մեծ ծավալներ ունեցող ոչ ավելի, քան չորս տնտեսավարող սուբյեկտներից յուրաքանչյուրը տվյալ ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե նրանք, որպես իրացնող կամ ձեռք բերող, իրացման կամ ձեռքբերման ծավալներով միասին գրավում են տվյալ շուկայի առնվազն երկու երրորդը:

Համեմատելով ներկայացված կարգավորումների մասնաբաժինները՝ կարող ենք փաստել, որ Արցախի Հանրապետությունում գերիշխող դիրքի բացահայտման չափանիշները ավելի կոշտ են և ավելի են ընդլայնում կարգավորման դաշտը:

Ինչ վերաբերում է տնտեսական մրցակցության բնագավառում առկա խոչընդոտներին, ապա դա առավել նկատելի է դառնում միջազգային տնտեսության ներկա իրավիճակի ֆոնին: Մասնավորապես, մրցակցության զարգացման մակարդակը, գնաճի արագ տեմպերը, մատուցվող ծառայությունների ցածր մակարդակը և սպառողական ընտրության սահմանափակությունը հանգեցնում են ոչ կատարյալ մրցակցության և բերում են անհիմն կամ համաձայնեցված գների կիրառման:

ԱՀ-ում առանձնացվում են մրցակցության զարգացումը խոչընդոտող հետևյալ հիմնական գործոնները.

- «Ոչ խաղաղություն, ոչ պատերազմ» վիճակը: Չհաշված այն հանգամանքը, որ 1991-1994թթ. հակամարտությունը ամբողջությամբ քայքայել է ԱՀ տնտեսությունը և արտադրական պոտենցիալը, ներկա վիճակը ԱՀ տնտեսությունը դարձնում է ռիսկային և հնարավորություն չի տալիս ներգրավելու օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ:

- Արտաքին տնտեսական (բացի ՀՀ-ից) կապերի բացակայությունը: Արցախի աշխարհաքաղաքական դիրքը (եռակողմ շրջափակում) հնարավորություն չի տալիս ԱՀ տնտեսությանը լիարժեք մասնակցել և ինտեգրվել գլոբալ տնտեսական գործընթացներին: Մասնավորապես, անկախության ամբողջ ժամանակաշրջանում տնտեսական կապերը Ադրբեյջանի և Թուրքիայի հետ բացակայում են, իսկ Իրանին մի շարք երկրների կողմից հայտարարված է արտահանման և ներմուծման էմբարգո, ինչը այդ երկրի տարածքով բեռնափոխադրումը դարձնում է անարդյունավետ:

- Շուկայի փոքր ծավալը: Խոսքը վերաբերում է ոչ միայն համախառն պահանջարկին, այլ նաև տնտեսավարող սուբյեկտների քանակին: Շատ դեպքերում տնտեսավարողների փոքրաթիվ քանակը չի նպաստում մրցակցության զարգացմանը և հանգեցնում է գների անհիմն կիրառմանը:

ԱՀ-ում գործում են **513¹** ապրանքային շուկաներ, իսկ կարգավորվում են ընդամենը **30** ապրանքային շուկաներ, որից՝ մենաշնորհներ՝ **7** ապրանքային շուկաներ, գերիշխողներ՝ **27** ապրանքային շուկաներ, համակենտրոնացումներ չկան, այն դեպքում, երբ մրցակցություն ապահովելու համար ապրանքային շուկաներում պետք է գործեն հազարից ավելի տնտեսավարող սուբյեկտներ, իսկ կատարյալ

¹ ԱՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական տեղեկատվություն

մրցակցության դեպքում անհրաժեշտ է շուկայի մասնակիցների թիվը լինի ոչ պակաս հինգ հազարից, չնայած «կատարյալ» մրցակցություն փաստացի գոյություն չունի, և դա կարելի է կոչել «վերացական» մրցակցություն:

● Տնտեսավարող սուբյեկտների և հասարակության իրազեկվածության ցածր մակարդակը: Առկա գիտակրթական պոտենցիալը և SS համակարգը ներդաշնակ չեն միջազգային շուկայի ներկա պահանջներին:

● Միջազգային և անդրազգային ֆինանսական և վարկային կազմակերպությունների կողմից ցածր տոկոսադրույթներով տրամադրվող վարկերից օգտվելու հնարավորության բացակայություն: ԱՀ-ի միջազգայնորեն չճանաչվածությունը հնարավորություն չի տալիս վարկեր և փոխառություններ ձեռք բերել միջազգային ֆինանսավարկային կազմակերպություններից:

Ներկա իրավիճակը ԱՀ տնտեսավարող սուբյեկտներին հնարավորություն չի տալիս ինտեգրվել ՀՀ սահմաններից դուրս գործող ապրանքային շուկաներին, մասնակցելու միջազգային գլոբալ տնտեսական գործունեությանը և մրցակցելու արտաքին շուկաներում սեփական էկոլոգիապես մաքուր արտադրանքը իրացնելու ու բարձրորակ ծառայություններ մատուցելու համար: Դա խաթարում է առավելության հասնելու, որակ ապահովելու ձգտումը, և դանդաղեցնում է նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, առաջատար փորձի կիրառման, զարգացման և մրցակցային գործընթացները:

Անկախ առկա խնդիրներից՝ Արցախի Հանրապետության տնտեսությունը բաց է մրցակցության համար, ինչն ամրագրված է Սահմանադրությամբ ու ապահովված է գործող օրենսդրությամբ:

Չնայած օրենքը լրիվությամբ համահունչ է պետության վարած տնտեսական քաղաքականությանը, այնուհանդերձ, կարելի է իրականացնել որոշ դրույթների հստակեցման աշխատանքներ՝ կապված հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման և համակենտրոնացմանը վերաբերող հասկացություններին: Գործող օրենսդրությամբ հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտումը և դրա ապացուցողական բազան թույլ է և հիմնականում հնարավոր չի լինում ապացուցել համաձայնությունների փաստը:

Ներկայիս տնտեսավարման պայմաններում նորմալ մրցակցություն ապահովելու և այն պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է.

● հստակեցնել տնտեսական բլոկում ներառված օրենսդրության մեջ կիրառվող մրցակցությանը վերաբերող հասկացությունները,

● ընդլայնել լիազոր մարմնի իրավասությունները հակամրցակցային համաձայնությունների և համակենտրոնացումների բացահայտման և ապացուցման մասով,

● հիմք ընդունելով զարգացած որոշ երկրների փորձը՝ կիրառել գնային քաղաքականության կարգավորման մեխանիզմներ սահմանային գների, շահույթի և շահութաբերության նորմաների, ֆիքսված գների համար,

● օրենսդրորեն սահմանել.

-առաջին անհրաժեշտության ապրանքների և ծառայությունների (այդ թվում՝ դեղերի) ցանկը ու դրանց գնային քաղաքականության մոտեցումները,

-մենաշնորհ և գերիշխող դիրք ունեցողների կողմից կիրառվող գների գնագոյացմանը վերաբերող չափորոշիչներ,

● սահմանափակել մենաշնորհային կամ գերիշխող դիրք ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների մասնակցությունը պետական ծրագրերին և օժանդակությանը:

Տնտեսական մրցակցության բարենպաստ միջավայրի ստեղծման նպատակով անհրաժեշտություն է առաջանում հնարավորինս կանխել ապրանքային շուկաներում կենսորոնացվածության մակարդակի մեծացումը, որը կարող է որպես վերջնարդյունք հանգեցնել մրցակցության թուլացմանը, հնարավոր չարաշահումների կատարմանը, անբարեխիղճ մրցակցության դեպքերի դրսևորմանը և անհիմն գների կիրառմանը:

Աշխարհում մրցակցության շնորհիվ ձևավորվել են գերհզոր անդրազգային տնտեսություններ, որոնք այսօր վերածվել են մի այնպիսի հզոր ուժի, որ կանխորոշում են ժամանակակից և ապագա աշխարհի տնտեսության կառուցվածքն ու հաճախ էլ ուղղորդում համաշխարհային և տարբեր երկրների քաղաքական գործընթացները:

Այսօր իշխող տնտեսագիտական դպրոցները և հանրությունը ակնկալում են արդյունավետություն և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացում մրցակցությունից և դրան պաշտպանող հակամենաշնորհային իրավունքի քաղաքականությունից (օրենսդրությունից): Այսօրվա դրությամբ մրցակցությունը և դրան պաշտպանող օրենսդրությունը այլ հավասար պայմաններում այն հիմնական չափորոշիչներից են, որոնց միջոցով որոշվում է ազդում է արդյո՞ք մրցակցային քաղաքականությունը (օրենսդրությունը) շուկայի վարքագծի վրա: Եթե դա փաստացի բերել կամ ապագայում բերելու է կենսամակարդակի իջեցման (վատթարացման), ապա մրցակցային քաղաքականությունը (օրենսդրությունը) ենթակա է վերանայման և (կամ) փոփոխման:

Գրականություն

1. Վարդանյան Գ. Ի. «Գիտելիքահենք տնտեսություն», Եր., 2008թ.
2. Կիրակոսյան Վ. Լ. «Միջազգային բիզնես», Եր., 2012թ.
3. «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ԱՀ օրենք
4. Мальцева О. В. «Анализ проблем и оценка уровня развития конкуренции в России»
5. Тихамер Т., «Антимонопольное право Европейского Союза» 2014

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեգիայի անդամ, տ.գ.թ. դոցենտ Շ.Շ. Ասրյանը: